

Halmlutningsanlegget i Svendsrud

I 2012 fikk historielaget beskjed om at den siste lederen i Gjerdrum Halmluting AL, Hans Finstad fra Holter, hadde vært på kommunen og levert andelslagets protokoller. Dermed hadde vi muligheten til å skive en historie om luteriet i Svendsrud.

Historien er todelt. Den er historien om et andelslag skapt av bønder i Gjerdrum og omegn, som for en periode lagde godt fôr av en dårlig utnyttet ressurs, og som ble drevet med iver og stor suksess. Men den er også ei historie om en konserveringsmetode som skapte en stor belastning på vannkvaliteten i Gjermåa, og som på sikt viste seg å være et lite bærekraftig blindspor.

Oppstarten.

Historien starter i 1954. Etterkrigstida hadde skapt stor optimisme og tro på framtida. Landbruket i Gjerdrum var i en rivende utvikling. Dette var tida da traktorene og mjølkemaskinene ble alminnelige på de fleste gardsbruk. Produksjonen økte. Det var dyr på nesten alle gårdar. Avsetning på mjølk og kjøtt var ikke noe problem, for dette var også storhetstida for landbrukssamvirket.

Halm kan brukes som fôr til drøvtyggere. Men fôrverdien er svært lav, og ubehandlet halm er i hvert fall ikke egnet som produksjonsfôr for mjølkekuer. Problemet er at ligninet i halmen hindrer kumagen i å få tak i energien. Men forskning rundt 2. verdenskrig hadde vist at ved å dyppe halmen i oppløsninger som inneholdt natronlut (NaOH), kunne forverdien i halmen aukes betydelig.

Derfor var det innkalt til konstituerende møte på Bøndernes Hus 28.april i 1954. Ekspertar fra Norsk Fôrkonservering (Nofo) orienterte, og noen hadde på forhånd forberedt vedtekter. Formålet var ganske enkelt ”å lute halm for lagets medlemmer”. Det framgår at ”halmen skal være tørr og av god kvalitet og absolutt uten iblanding av bøss, agner og låvesopp”. Halmen skulle presses av lagets presse og transporteres av lagets lastebil.

Andelsinnskuddet var kr.75 pr. andel, og antall andeler skulle følge mengden halm en ønsket å lute. Minimum andelsinnskudd ble satt til 2 andeler. Dette skulle da tilsvare luting av 2 tørre baller à 20 kg. pr. dag.

Vedtektene ble enstemmig vedtatt. Allerede fra starten meldte det seg 75 andelseiere med til sammen 243 andeler. Dette ga en startkapital på kr.18.225. Et styre på 3 ble valgt: Kristoffer Laache, Sverre Skallerud og Hans Schei Hansen. Som vanlig når noe skjedde i landbruksmiljøet i Gjerdrum, ble det med folk fra Kløftadistriktet i Ullensaker og fra den søndre delen av Holter.

Styrets første oppgave var å kjøpe tomt og å få bygget et luteri. Det var nødvendig at luteriet lå ved et vassdrag, for det trengtes store mengder vann. Flere alternativer ble vurdert, men en endte opp med å kjøpe ei tomt på 2,5 dekar av Helge Holums eiendom i Svendsrud for kr.4.500.

Nofo hjalp til med tegninger og tekniske løsninger. Søknad om byggeløyve ble sendt både Vassdragsvesenet og Fylkesforsyningsnemnda, og løyve ble gitt. Byggmester Sørvold fra Jessheim fikk anbudet på bygget på 180m², og byggingen startet i august 1954. Finansieringen var delvis andelsinnskudd, og delvis lån fra Sparebanken og Fellesmeieriet. I august 1955 var anlegget ferdig til bruk. Endelig byggeregnskap viste en kostnad på kr.87.211 for hele anlegget inkl. teknisk utstyr.

Driften kommer i gang.

Styret hadde opprinnelig tenkt en medlemspris på luting og transport på 12,5 øre pr. kg tørr halm. Pengeproblemer i startfasen gjorde at et ekstraordinært medlemsmøte fastsatte prisen til 14 øre, samt at alle medlemmer måtte innbetale et ekstra driftstilskudd på kr.50 pr. andel.

Det ble inngått kontrakt med Ivar Fladby og Jens Kr. Olstad om at disse skulle presse halm for medlemmene. Åge Dahle fikk jobben som sjåfør og luter. Han skulle altså mot en godtgjørelse på 3,5 øre pr. kilo tørr halm transportere halmen fra medlemmene til luteriet, lute den og deretter transportere den ut til gårdene igjen. Som kasserer og regnskapsfører ble Bjørn Hansen ansatt. Andre protokollen nevner som seinere arbeidet med luting og pressing var: Harald Brotnov, Harald Tronrud, Oddvar Skallerud, Finn Skogvold og Henry Tronrud. Forretningsførere: Paul Gjerdrum og Joleif Eskild.

I 1957 ble Norsk Halmlutingslandslag stiftet, og Gjerdrums lokale luteri meldte seg straks inn. I de påfølgende åra ble det valgt lokale utsendinger til dette årsmøtet.

Det virker som at driften i anlegget umiddelbart ble en suksess, og ganske fort vedtas ekstra låneavdrag som tyder på at driften ga overskudd og tillot raskere nedbetaling av lån. Fra 1958 ble luteprisen satt ned til 11 øre pr. kilo. Og allerede på årsmøtet i september 1956 fikk dessuten styret i oppdrag å innhente kostnadsoverslag på et potetensileringsanlegg/kokeri. Det ble innhentet tilbud, og det blir gjort undersøkelse blant medlemmene om hvor mye poteter de evt. kunne tenke seg å levere til anlegget. (Potetkokeriet var i drift til 1970.)

I 1965 ble det satt luterekord. Da ble det lutet 716 tonn halm. Særlig i dårlige kornår ble noe halm innkjøpt fra Nes og Odalen. Dette ble så videresolgt til andelshaverne. Sjøl om vi nå var kommet inn i tidsepoken da stadig flere bruk sluttet med husdyrhold, virker det som om oppslutningen om luteriet fra de gjenværende husdyrbøndene, var god gjennom hele 1960-tallet.

Miljøproblemene får konsekvenser.

I 1969 vurderte styret rehabilitering av det gamle luteriet kontra nyanlegg, og det ble foretatt kalkulasjoner på dette. Det var også ny kontakt med NOFO, vassdragsvesenet, og det ble tatt kontakt med den nye eieren av Svendsrud, Trond Østensen, om muligheten for tilleggstomt. I desember 1969 ble det holdt ekstraordinært årsmøte der alternativene ble drøftet. Her ble styret bedt om arbeide for å bygge nytt luteri, og møtet åpnet for at dette delvis måtte finansieres av en utvidelse av andelskapitalen. Søknader ble sendt.

Vi leser i protokollen at Vassdragsvesenet og ANØ (Avløssambandet Nordre Øyeren) var på befaring, men at det var stor skepsis til å gi byggetillatelse til nytt luteri. Det står: "(...) uten at vi er blitt gitt noe som helst håp om tilsagn til å bygge." I styremøte i oktober 1970 refereres uttalelser der bl.a. friluftsnemnda og innlandsfiskeremnda i Gjerdrum har gått imot å gi byggetillatelse. Begrunnelsen var at de ikke kunne godta de utslippene luteriet hadde søkt om. Dermed var det neppe overraskende for styret når det endelige svaret fra NVE forelå til styremøtet i februar 1971. Der sto det: "Gjermåas lavvannsføring gjør det prinsipielt uriktig å plassere et nytt lutingsanlegg som planlagt. Hovedstyret finner at alternative lokaliseringmuligheter bør utredes med utslipp til større resipienter; f.eks. Glomma." Dermed ble søknaden avslått.

En merker nå i protokollen at ting ikke går helt på skinner lenger. Anlegget var slitt, og trengte sårt til opprusting, men byggetillatelsen var altså avslått. En var redd for at anlegget skulle bryte sammen. Det ble tatt kontakt med naboluteriene, bl.a. Krokfoss, men også disse var nedslitte. I 1972 ble det holdt samrådsmøte mellom luteriene i Fet, Nannestad, Krokfoss og Gjerdrum der også NOFO var til

stede. Her ble samarbeid diskutert, mulig overføring av andelshavere, transportavstander, kostnader, osv. Alternativet å lute i Fet, som både hadde bedre anlegg og kapasitet ble forkastet pga. transportkostnadene. Derimot fikk laget en åpen avtale med Krokfoss om at dersom anlegget i Gjerdrum stoppet, skulle lagets medlemmer få lute i Krokfoss.

Anlegget klarte likevel å holde det gående noen år til. Etter flere år med reduksjon, ble det i sesongen 1972-73 lutet 407 tonn; noe som hadde sammenheng med dårlig kvalitet på annet for denne vinteren.

Men i 1975 ble det vedtatt å kjøre all luting i luteriet i Krokfoss der det sesongen før ikke hadde vært drift. En forventet nå et stort lutebehov pga. tørkesommer og formangel. Medlemmene i begge lag skulle betale samme pris, og evt. overskudd fra drifta skulle deles likt mellom lagene. Men noen sammenslåing var det ikke snakk om.

Det går mot nedlegging og salg.

Presset fra miljømyndighetene om en nedlegging av fellesanleggene i vårt område økte. På et fellesmøte i Nannestad i 1976 kunne NOFO fortelle at de regnet med at luteriene kunne få fortsette i alle fall et år til. Men kom det mye klager til Miljøvernedepartementet, kunne det også hende at det kom beskjed om øyeblikkelig stopp. På dette møtet drev NOFO også aktiv opplysningsvirksomhet om det nye lutingsalternativet som nå var på veg inn: Tørrluting med ammoniakk. Felleskjøpet skulle tilby dette fra høsten 1976. Denne metoden ga ingen utslipp til vann, og kunne utføres på den enkelte gården.

Driften ved Krokfoss fortsatte både i 1976, -77, -78 og -79. I 1979 tok styret i Gjerdrum Halmluting for første gang opp hva som burde skje med anlegget i Gjerdrum der det nå ikke hadde vært aktivitet på flere år. Årsmøtet i 1979 vedtok at styret skulle forsøke å selge luteriet og tomta, men at salget måtte godkjennes av et ekstraordinært årsmøte. Salget tok litt tid og det ble avvertert flere ganger. Men til styremøtet 3.mai 1981 var det skrevet kontrakt med Ole A. Brennmoen om et salg av luteriet med tomt for kr.95.000. Salget ble enstemmig godkjent av et medlemsmøte 14.mai.

Nå gjensto egentlig bare en ting: Oppløsning av laget. På årsmøtet 30.nov. 1982 ble oppløsning enstemmig besluttet. Først måtte en gjøre opp "halsaldoene". Dvs. noen hadde levert mer halm til luting enn de hadde fått tilbake. For andre var dette motsatt. Det ble satt strek over de som skyldte, mens de som hadde tilgode fikk utbetalt kr.16 pr. hiv. Så skulle lagets kapital fordeles mellom medlemmene. Men her oppsto det et problem: I vedtektene sto det at ved oppløsning skulle kapitalen fordeles "i forhold til den bruk hver andelshaver hadde gjort av anlegget de siste 5 år". Men anlegget hadde jo ikke vært i bruk på flere år. Dermed besluttet man i stedet å dele ut formuen etter andelslistene i protokollen, og at dette skulle skje innen et år. Formuen var ved avviklingen på 130.000. Dette ga da en utbetaling på 510 kroner pr. andel.

Tor Laache

Gjerdrum Historielag

Desember 2012